

Hvem er befrieren? Idealisme og realisme – Perspektiver på Platons hulelignelse hos Løgstrup og Heidegger

AF BJØRN RABJERG

SLAGMARK #76
SIDER: 151-165

Nærværende artikel fokuserer på K.E. Løgstrups (1905-81) begreb om *forståelse* ved at sætte det i perspektiv til (1) Platons *Hulelignelse* og (2) Martin Heideggers (1889-1976) udlægning af denne. Anliggendet er at pege på den tidlige og formative indvirkning, som Løgstrups møde med Heidegger, nazisme og idealisme havde, samtidig med at Heideggers udlægning af Hulelignelsen i sig selv er bemærkelsesværdig (men for de fleste ganske ukendt) – både i forbindelse med den nyeste Heidegger-forskning (og spørgsmålet om Heideggers forhold til nazismen) og som et *notabene* til farerne forbundet med idealisme.

Da Løgstrup fulgte Heideggers forelæsninger ”Vom Wesen der Wahrheit” i Freiburg 1933-34¹, blev han præsenteret for en kobling mellem sandhed og idealisme, der har bidraget til den *anti-idealisme*, der prægede Løgstrups forfatterskab, og som vi finder spor af allerede i Løgstrups skrifter fra begyndelsen af 1930’erne. Således er der klare udfald mod idealismen i Løgstrups første videnskabelige arbejde, hans prisopgave om Max Schelers filosofiske fundering af etikken på en fænomenologisk værdilære, hvor Løgstrup modstiller tidens idealisme (repræsenteret ved Scheler) med en pege på det konkrete, det reale: ”Men etiken er [modsat Schelers optimistiske og idealistiske antropologi] det faktiske menneskes videnskab – derfor det onde menneskes videnskab og ’bør’ er den etiske kategori” (Løgstrup, 2016, s.

180f).

Prisopgaven skrev Løgstrup i 1931, mens han opholdt sig dels hos den tysk-franske Husserl-elev Jean Héring ved det protestantiske fakultet i Strasbourg (1930-31), dels hos en anden fremtrædende fænomenolog, Hans Lipps i Göttingen (1931-32). Heideggers forelæsninger 1933-34 var altså ikke det, der grundlagde Løgstrups anti-idealisme; den blev nok grundlagt allerede i 1920'erne, hvor reaktionerne på Første Verdenskrig og den idealistiske teologi og filosofi med dertilhørende optimistisk etik og menneskesyn medførte en heftig debat, også i Danmark, med bl.a. dannelsen af gruppen omkring bladet *Tidehverv* som en markant konsekvens.

At Løgstrup blev stærkt præget af tiden i hovedsageligt Tyskland under udlandsrejser i 1930-35 er ikke mærkeligt. Årene i et menneskes liv fra midten af 1920'erne til begyndelsen af 1930'erne kalder man jo ofte de *formative år*, og Løgstrup var 25, da han rejste til Strasbourg i 1930. Han var således 27, da Hitler overtog magten i Tyskland den 30. januar 1933, og 28, da han i 1933-34 fulgte de forelæsninger, hvor Heidegger reflekterer over sandhedens væsen. Når man tænker over, hvilken stemning, der prægede Europa og ikke mindst Tyskland på det tidspunkt, hvor et helt land samlede sig om en politisk idé og en vision for folkets nye fremtid, kan det ikke undre, at den unge Løgstrup i netop den formative alder har fået meget med hjem at tænke over, da han i 1936 slog sig ned som præst på Vestfyn. Anti-idealismen kommer således også til udtryk i de tidlige prædikener, hvor Løgstrup skelner mellem på den ene side de tanker og følelser, som mennesket kan gøre til sine og lukke sig inde i (senere betegnet som de *kredsende tanker og følelser*), og på den anden side de åbnende følelser, der forbinder mennesket med dets omgivelser – især med medmennesket (senere de såkaldte *suveræne livsytringer*).

Udgangspunktet for Heideggers forelæsninger om sandhedens væsen er Platons Hulelignelse. Derfor vil vi i det følgende tage den som udgangspunkt for en undersøgelse af både Løgstrups syn på sandhed og forståelse og Heideggers udlægning af den i begyndelsen af 1930'erne.

PLATONS HULE

Platons *Hulelignelse* beskriver et scenarie, hvor en gruppe fanger sidder lænket fast i en underjordisk hule. De kan tale og se lige frem for sig mod hulens bagvæg, men de kan ikke dreje hovedet og se andet end væggen. Et stykke bag fangerne brænder

et stort bål, og imellem fangerne og ilden går mennesker forbi med store træfigurer, der kaster skygger på væggen. Det eneste, fangerne kan foretage sig, er at se på disse skygger, og da de aldrig har set andet (de har været fanger, siden de blev født), opfatter de skyggerne som den virkelige verden. Fangerne giver skyggebillederne navne: Skyggen kastet af træfiguren formet som en hest kalder de *hest*, skyggen kastet af træfiguren af en solsikke kalder de *solsikke* osv. Så en dag sker der noget nyt. En af fangerne slipper fri af sine lænker og kan pludselig rejse sig op og se sig omkring. Han ser de andre fanger, og da han vender sig om, skærer lyset fra ilden ham så kraftigt i øjnene, at han kun ved den allerstørste viljesanstrengelse magter at rette blikket den vej og at kæmpe sig frem mod bålet. Her opdager han, da hans øjne har vænnet sig til lyset, de træfigurer, der kastede skyggerne på væggen, og den undslupne fange indser, at disse figurer er årsag til skyggerne, og at figurerne således er mere virkelige eller *sande* end skyggerne. Netop som han indser dette, får han øje på endnu et lys, længere oppe, nemlig lyset fra huleindgangen, og da han når ud i dagslyset, og hans øjne efter lang tids tilvænning er i stand til at se verden uden for hulen, med dens levende heste og ægte solsikker, indser han, at *de* er årsag til træfigurerne og således er mere virkelige og *sande* end disse. Han indser også, at det i sidste ende er lyset fra solen, der er årsag til alt det, han kan se i den virkelige verden, og at solen således forstået er den højeste sandhed.

Med denne indsigt, at han hidtil har levet i en falsk verden, og at medfangerne stadig lever under disse vilkår, opstår den tanke hos den undslupne fange, at han må vende tilbage til hulen for at befri sine medfanger. Men samtidig indser han også, at den jordrystelse, som det vil være for fangerne at få trukket tæppet væk under deres verdensforståelse, vil kunne vække modstand og endda fjendtlighed hos dem. De har måske ikke viljen til at gennemføre vandringen ud af hulen, og derfor risikerer han, hvis han vender tilbage som den store *befrier*, at de vil slå ham ihjel, hvis han forsøger med magt at vise dem vejen til sandhedens rige.

Der er noget gådefuldt i lignelsen: Hvem er den undslupne fange, og hvordan slipper fangen fri? Meningen med lignelsen er jo, at vi som mennesker i udgangspunktet er fanget i illusioner og usandheder, men at netop *denne* fange når til en erkendelse eller *forståelse* af, at det, han ser, er usandt, og at denne forståelse leder fangen ud af hulen i jagten på sandheden; en sandhed, der sætter ham i stand til at befri dem, der har delt hans skæbne. Almindeligvis udlægger man Hulelignelsen på den måde, at den undslupne fange er et billede på filosofen, der gennem rationel

tænkning og kærlighed til visdom finder vejen ud af hulens usandheder og fejltagelser ind i sandhedens rige. Og når filosofien har nået til denne rationelle indsigt, kan han vende tilbage og befri medfangerne ved dialogisk, som Platons egen stemme i form af Sokrates, at tale dem ud af hulen og således hjælpe dem til indsigt.

Lad os i første omgang, nu hvor vi for en lille stund forlader Platon, hæfte os ved, at sandheden altså ligger *uden for hulen* hos Platon. Vejen til sandhed og forståelse leder et andet sted hen end der, hvor mennesker er, og den sandhed, mennesket når frem til, bidrager kun til at kaste et falskhedens skær over den tilværelse, det kom fra.

TILVÆRELSE, ÅBENBARING OG FORSTÅELSE

Vender vi blikket mod Løgstrup, er det for det første påfaldende, at det erkendelsesmæssige grundbegreb ikke er *sandhed*, men *forståelse*. Det indikerer, at hans tilgang til filosofien er en anden end den idealistiske, hvor *sandhed* i højere grad udgør korrelatet til et propositionelt udsagn. Den idealiserede erkendelse kan rette sig mod en korrespondens med *idealiserede sandheder* (Platon, Descartes, Husserl, analytisk-filosofisk begrebs-essentialisme osv.), imens anti-idealismen, i hvert fald i Løgstrups version, retter blikket et andet sted hen, nemlig mod *menneskets tilværelse*, eksistensen, hvorfor sandhed her kommer til at handle om forsøget på at komme til en forståelse af det liv, vi lever, dets vilkår og forviklinger. Dermed giver Løgstrup ikke køb på sandheden, men betoningen af begrebet *forståelse* lægger op til et erkendelsesgrundlag, der rummer mere end videnskabelige, begrebslige eller rent propositionelle sandheder. Forståelsen er således historisk situeret i det levede liv, og den rummer både tænkning og følelser. Som Løgstrup selv skriver: "En erkendelse, der ikke er båret af følelse, dropper sin sag [...]" og "[f]ormalia er hvad der bliver tilbage af en sag, når følelsen har forladt forståelsen af den" (Løgstrup, 2015, s. 261). Denne tilgang til forståelsen som et kernebegreb finder vi udkrystalliseret i nøglesætningen "tro uden forståelse er ikke tro, men tvang," som Løgstrup gentager flere gange i forfatterskabet (Løgstrup, 2013, s. 98; se også Løgstrup, 2010, s. 10 og Løgstrup, 2015, s. 276).

Koblingen mellem tro og forståelse rummer både en nøgle til at forstå Løgstrups teologiske opfattelse af kristendommens egentlige væsen og budskab og af filosofiens betydning for menneskets forståelse af sig selv og sin tilværelse. Lad os starte

med det sidste først, nemlig den *filosofiske* forståelse og dennes rolle i menneskets tilværelse.

Løgstrup skriver i *Skabelse og tilintetgørelse*, at den menneskelige tilværelse simpelthen *er* forståelse (Løgstrup, 2015, s. 143). Hvad mener han med det? En måde at besvare spørgsmålet på er at sige, at det ligger som et fundamentalt element i menneskets væsen, at det (udover at være sansende som dyret) forsøger at forstå sig selv og det liv, det befinder sig i. Der er imidlertid noget håbløst i dette, for en sådan forståelse kan aldrig bringes til ende, og som en eksistentiel følge af forståelsens vanskeligheder ligger der en potentiel skuffelse i menneskets væsen, for skuffelsen er en menneskelig måde at reagere på, når vi mislykkes. Vi kender således reaktionsmønstret, at man afbryder sit forståelsesprojekt, fordi det er for svært – ofte ledsaget af enten en skuffelse over sine manglende evner; en modvilje mod det, man prøvede at forstå; eller, endnu mere drastisk, ved en form for intellektuel askese, hvor man indtager det synspunkt, at mennesket slet ikke skal prøve at forstå alt for komplicerede ting, hvor 'tingene' f.eks. kan være trosspørgsmål eller filosofiske spørgsmål. Andre gange slår man sig måske til tåls med en kun delvis forståelse, eller en *gennemsnitlig* forståelse, som Løgstrup betegner den (Løgstrup, 2013, s. 14). Den gennemsnitlige forståelse er den, *man* har, når man taler om noget, der ligger i det abstrakte, på afstand fra ens eget liv. Man kan have en abstrakt og gennemsnitlig forståelse af, hvad sorg, krig eller kærlighed er. Ligeledes kan man have en abstrakt forståelse af Kierkegaards eller Kants syn på det etiske, Marx' tanker om det klasseløse samfund eller af det kristne budskab for den sags skyld. Med dette menes, at man er i stand til, måske endda på god og ordentlig vis, at redegøre for indhold og sammenhænge i den kristne troslære, Kants syn på pligten og tilbøjeligheden eller sorgens og kærlighedens væsenstræk.

Men der er noget upersonligt og abstrakt, noget *uvæsentligt*, over denne gennemsnitlige forståelse, som man kan slå stort op, når *man* sammen med vennerne eller i det lærde lag sammen med kollegerne sidder og teoretiserer. Fra vores egne liv kender vi således situationer, hvor vi i abstrakt lærdom har udtalt os om et emne på en sagligt set ordentlig måde, men hvor en pludselig livserfaring vender den abstrakte opfattelse på hovedet. Et klassisk eksempel er børneopdragelse, hvor man kan have nok så klare meninger om den sag, indtil man pludselig selv står som forælder og skal forholde sig til et barn, endda ens eget, i praksis. Et andet eksempel er sorg, det være sig kærlighedssorg eller sorgen over at have mistet et menneske,

der stod én nær. Først på det tidspunkt i ens liv, hvor en konkret erfaring skaber en klangbund i den enkeltes egen tilværelse, kan der indtræde *egentlig forståelse*, som for Løgstrup er modsætningen til den overfladiske eller gennemsnitlige forståelse. Løgstrup kalder det "[...] forståelse som ens eget åbne forhold til det omtalte" (Løgstrup, 2013, s. 14). Først *der* reflekteres ordene ikke på en intellektuel overflade, men de resonerer med en erfaringsgrund i det enkelte menneskes egen eksistens. Begreber som *sorg* eller *kærlighed* er først 'inde at vende', når de netop taler til noget i den enkeltes indre. Indtil den erfaring indtræder i ens liv, har man kun et abstrakt forhold til dem; forståelsen af eksempelvis sorgens væsen eller vanskelighederne forbundet med børneopdragelse er, indtil den personlige erfaring indtræffer, *ideal*, forstået på den måde, at den er udslag for noget tænkt, en idé. Sandheden er i dette tilfælde ikke eksistentielt nærværende; den ligger tværtimod uden for den hule, som man aktuelt befinder sig i. Og for nu at drage en kort parallel til Platon ved vi alle, hvor irriterende det er, når en 'undsluppen fange' vender tilbage som den store befrier og fortæller os, at vi tager fejl på grund af eksempelvis vores manglende alder, uddannelse eller menneskelige indsigter. Den slags befriere, der vender tilbage til vores hule fra 'det virkelige liv', kan vi alle have lyst til at klynge op, uanset om det handler om en bedreviddende onkel til middagsselskabet, en landsbytosse på torvet i Athen, eller en anden omvandrende original, der til stadighed talte om, at hans far vidste bedre end alle andres fædre.

Løgstrup var ikke tilhænger af en sådan abstrakt eller ideal forståelse. At sidde i hulen og tale om en sandhed, der hører et andet sted hjemme, eller som blot handler om at betragte skyggerne på væggen, har han mange udtryk for: *abstrakt* forståelse, åndfuld tale eller drøftelse i *ro og mag* er blot nogle af dem. Et eksempel på det sidste kan man finde i det ofte oversete kapitel 12 i *Den etiske fordring*, hvor Løgstrup anlægger den kritik af samtidskulturen, at man i dag "i ro og mag" kan sidde og drøfte spørgsmålet om sandheden i Jesu ord og gerninger, uden at stille sig selv spørgsmålet om, hvem han var og hvor denne befrier kom fra (adskillelsen af spørgsmålet om Jesu sendelse og Jesu forkyndelse, som Løgstrup udtrykker det, jf. Løgstrup, 2010, s. 238-40). Hvis det er den måde, man går til den kristne forkyndelse, så bedriver man abstrakt teoretisering, og den egentlige forståelse går tabt. Man sidder i hulen og taler om forkyndelsen som skygger på væggen og dissers forhold til en sandhed uden for hulen, men uden tilstrækkeligt blik for, hvordan skyggerne på væggen har med ens egen eksistens som fange at gøre. Skyggebillederne står i

relation til en sandhed, der er frakoblet ens egen eksistens; der er tale om en ideal eller abstrakt sandhed, og dermed tjener skyggebillederne kun som symbol på den falskhed, der er i hulen. Skyggen 'hest' peger på hesten uden for hulen; den fortæller i den platonske idealisme ikke noget om hulen, andet end at skyggebilledet er falskt. Når Løgstrup vælger at afslutte *Den etiske fordring* med diagnosen, at man i dag "i ro og mag" kan sidde og forholde sig abstrakt til indholdet i den kristne forkyndelse uden at spørge til, hvem Jesus var, der sagde dette, er det jo ment som en påpegning af, at Jesu forkyndelse og alt det sagte i de 11 forudgående kapitler i Løgstrups opfattelse er en belysning af lige præcis *den hule, vi lever i*, vores helt almindelige daglige liv, og at man, når man virkelig forstår dette, ikke kan lade være med at stille spørgsmålet om, hvem han var, der udtalte de ord. Hos Løgstrup er skyggerne på væggen erstattet med lys, der oplyser hulen. Ordet 'hest' er således ikke et skyggebillede på væggen, men en projektør, der bringer hesten i hulen frem i lyset.

Hermed har vi bevæget os ind på det spørgsmål, vi for lidt siden lod ligge, nemlig Løgstrups *teologiske* opfattelse af kristendommens egentlige væsen og budskab. "For at en forkyndelse ikke skal være os uvedkommende, må den svare til noget i vor tilværelse" (Løgstrup, 2010, s. 9). Hvis den kristne forkyndelse ikke bare skal være abstrakt tale om skyggebillederne som blot skyggebilleder eller henvise til en ideal sandhed 'uden for hulen', altså uden for vores menneskeliv sådan som vi lever det her og nu, skal forkyndelsen tale til noget i vor tilværelse. Gøres kristendommen kun til en tale om livet uden for hulen, og skyggebillederne blot til noget, vi i ro og mag kan sidde og betragte, bliver den til abstrakt idealisme, ligesom hos Platon, hvor den fremtrædende fænomenverden blot er en falskhedens afskygning af de egentlige sandheder i idéernes verden. Skal det blot på én måde slås fast, at Løgstrup *også* (men bestemt ikke *kun*) var fænomenolog, kan det gøres som en udtalt anti-platonisme: Det er netop den fremtrædende verden, fænomenverdenen, den verden, vi lever i, der skal belyses – ikke en abstrakt virkelighed bag virkeligheden, virkeligheden uden for hulen. "Teologi er Realitetssans", skrev han i 1941:

Det bliver klart, naar man agter paa Forskellen mellem Teologi og Religionshistorie. Religionshistorikeren vil forstaa uden Hensyn til sin egen Spørgen og uden Hensyn til sin egen Virkelighed. [...]. Teologen vil derimod forstaa Jesu Forkyndelse og Gerninger med sin egen Spørgen og med sin egen Virkelighed [...]. (Løgstrup, 1941, s. 139)

Religionshistorikeren kan sidde i ro og mag i hulen og tale om abstrakte forhold. Kristendom behandlet som religionshistorie eller religionssociologi er netop en distanceret, saglig beskæftigelse med religion som skyggespil. Således betragtet tales der måske nok om noget i hulen, om nogle skygger, der optræder på væggen, men det er en betragtning på armslængdens afstand, hvor der tales pænt og sagligt, men hvor det sagte ikke har noget at gøre med det eksistentielt anfægtende ved livet i hulen. Det har derimod teologien, eller rettere: Det *skal* den have, ifølge Løgstrup, med tydelig adresse til samtidens nihilistiske eksistensteologer, for hvem menneskelivet netop var et liv i falskhedens skyggespil.² Teologien skal ifølge Løgstrup tale til livet *i* hulen. Den skal handle om skyggerne og det, der skjuler sig i skyggerne. Her har vi at gøre med Løgstrups åbenbaringsbegreb, hvilket hænger særdeles tæt sammen med hans forståelsesbegreb: En forkyndelse åbenbarer, og åbenbaring er jo at gøre noget åbenbart; at noget, der før lå skjult i skyggerne, bringes frem i lyset (jf. Løgstrup, 2010, s. 9f). For at blive i billedet fra hulelignelsen er det Løgstrups pointe, at den kristne forkyndelse således *også* handler om livet i hulen, ikke *kun* om et eventuelt liv uden for den. Forkyndelsen kan åbenbare på den måde, at træk i vores menneskeliv, som hele tiden har været der, pludselig i kraft af ordet og dets udsigelse træder frem i lyset og bliver åbenbart.³ Løgstrup udtrykker det på denne måde: ”Er forkyndelsen religiøs, melder den opgave sig at forsøge på rent humant at bestemme, hvad det er for træk i vor tilværelse, som den taler til – og med sin tale måske først bringer os på sporet af” (Løgstrup, 2010, s. 10). Dette er en særlig udfordring for den religiøse forkyndelse, fordi den religiøse forkyndelse (her især den kristne) har den iboende fare, at den, netop fordi den *også* taler om noget uden for hulen, kan forfalde til at blive opfattet *udelukkende* som en tale om livet uden for hulen. Når det sker, bliver kristendom til idealisme. Det er her, teologien som realitetssans er afgørende, for teologien skal til stadighed drage denne kobling mellem forkyndelsen og tilværelsen, så forkyndelsen kan åbenbare og dermed *afsløre* hulens indre. Således forstået har kristendommen (som en religiøs forkyndelse) og filosofien (som fænomenologi) et fælles anliggende, uden at de forfalder til at være det samme. De sandheder, kristendommen via teologiens realitetssans bringer frem i lyset, *er nemlig synlige for alle*, der kigger efter. De er *forståelige* for alle. I Løgstrups kristendomsopfattelse trækkes der ikke veksler på særlige, eksklusive indsigter, trossandheder eller religiøse oplevelser. Kristendom er ikke idealisme, afhængig af særlige profeter, der selv har indset den eksklusive sandhed om en sandhed uden

for hulen, og som skal fungere som befriere, der fører os ud af hulen frem til den sandhed, som kun de har erkendt. Følgelig er Jesus efter Løgstrups opfattelse heller ikke en profet, men den der åbenbarer. Fejler kristendommen her, forfalder den til mysticisme og obskurantisme: "Der bliver overhovedet ingen forskel mellem forkyndelse og obskurantisme, om det ikke udmærker forkyndelsen, at den er til at forstå" (Løgstrup 2010, s. 10).

HEIDEGGERS UDLÆGNING AF PLATONS HULELIGNELSE

Et eksempel på, hvor farlig Platons idealisme er, stødte Løgstrup som nævnt indledningsvis på som ung mand, da han i 1933-34 fulgte Heideggers forelæsninger om sandhedens væsen i Freiburg. Som de fleste ved, var Heidegger kort tid forinden sprunget ud som nazist, noget der igen er blevet debatteret i forbindelse med udgivelsen af hans såkaldte *Sorte hæfter* (jf. Heidegger, 1931-1938). Blandt Løgstrups efterladte papirer findes hans notater fra disse forelæsninger hos Heidegger, og indholdet er interessant som et perspektiv på både Heideggers og Løgstrups syn på sandhed og idealisme.⁴

I sin udlægning af Hulelignelsen fletter Heidegger sin egen filosofi sammen med Platons. Som mennesker lever vi i hulens mørke, som Løgstrup skriver i sine noter fra Heideggers forelæsninger: "I vor dagligdags liv beskæftiger vi os kun med skygger" (Løgstrup, "Sprog", s. 24).⁵

Heidegger kredser i Løgstrups noter om det spørgsmål, vi ovenfor betegnede som det gådefulde i lignelsen: Hvad er det, fangen ser der i skyggerne, som gør ham i stand til at slippe fri af sine lænker? Han ser jo noget, som de andre fanger ikke ser; men det han ser, kan ikke bare være en skygge, som de andre har overset, for skyggerne er jo falske. Kun *ideerne* er sande, og derfor er det netop en idé, fangen får øje på. Noget *lysner* i hulens mørke, ligesom solen uden for hulen jo oplyser sandhedens verden; men det, der lysner i hulen, lysner kun for denne fange. Løgstrup noterer fra Heideggers forelæsninger:

Opvisning af ideerne er ikke paapegen af noget forhaandenværende. Seen af ideerne er skabende sehen – ikke angaffen [at glo på = bare at se på skyggerne] men erblicken: i blicken selv bliver das erblickte geschafft. Mennesket er skabende i seen af ideerne. (Løgstrup, "Sprog", s. 35)

Fangen *lysner* med sit blik noget i hulen, som kun han ser: en idé, som han skaber i mødet med hulens skygger. Denne idé befrier fangen fra de lænker, der binder ham til skyggespillet i hulen. Som den skabende ånd, han er, hæver han sig op over sine medfangere eller sit folks skæbne og kan som ægte filosof udkaste en ny skæbne: "Filosofi er ikke udløst spekulation. Filosofi er Folkets egentlige Skæbne" (Løgstrup, "Sprog", s. 39).

Kun den sande filosof, der skaber den frisættende ide, er fri. Den befriede slave befrier sig selv fra skyggerne ved den kreative skabelse af en ny ide, der former en ny skæbne: "Kun befrieren er fri. Freisein ist Befreiersein. Freisein er intet passivt" (Løgstrup, "Sprog", s. 38). Dette får Heidegger til at stille spørgsmålet, hvad det gode er? Sandhed hos Platon er jo knyttet til solen, som er den højeste sandhed og samtidig er ideen om det gode: "Nu indholdsmæssigt, hvad er den højeste idé. Det gode? Fri os for sentimentale Opfattelser – og fri os for kristelig prægning af det gode" (Løgstrup, "Sprog", s. 41). Det gode for grækerne er ikke det kristelige humanistiske gode: godgørelse. Derimod hænger det gode sammen med det livskraftige og livsduelige. Det gode er jo knyttet til solen.

Det gode er det mægtigste.

Det gode er intet indholdsmæssigt, intet forhaandenværende, ingen værdi. Men magt!
"Erfassbar" kun naar vi stiller os ind under magten, lader den raade.

Det gode er Herskeren, det bindende. Det gode giver og binder sandheden.

Det gode er die Ermächtigung des seins und der Unverborgenheit zu ihrem in ihnen zusammengehörenden Wesen. (Løgstrup, "Sprog", s. 43)

Hvad kendetegner solen? Den lysner. Den skaber. Den lever. Den viser vej. Den *fører*. Solens lys fører fangen ud af hulen i Platons hulelignelse, ligesom den fange, der befrier sig selv ved sin skabende ide, kan føre sit folk ud af hulen. Fangen er Filosoffen. Filosoffen er Idealisten. Idealisten er Befrieren. Og Befrieren er Føreren.

Allernederst på en indlagt seddel i notesbogen stiller Løgstrup et spørgsmål, som vi ikke kan vide, om han selv også besvarede – men et svar finder vi ikke i noteshæftet. Først skriver han: "Befrieren er Gewalttätiger" (Løgstrup, "Sprog", s. 36 seddel, side b). Hvorfor er befrieren en voldsmand? Svaret er klart på baggrund af hulelignelsen, hvor Platon selv kredser om problematikken: Befrieren kan ikke bare vende tilbage til hulen og befri sit folk. Prøver han, vil de slå ham ihjel. For dem vil

han jo tage sig ud som en, der er forrykt, når han kommer og taler om deres verdens falskhed og den nye idealitet, den nye idé sandhed.⁶ Derfor er filosoffens sandhed, befrierens sandhed, altid forud for sin tid. Ægte filosofi er utidssvarende, fordi den handler om det, der kommer; det nye, ikke det nuværende, ifølge Heidegger (og man hører Nietzsche tale tydeligt i baggrunden): "Filosofi: der seinen Zeitalter vorausgeworfen ist – og derfor er uforstået af sin Tidsalder" (Løgstrup, "Sprog", s. 39).

Filosoffen må gøre vold mod sit folk for at befri dem fra deres lænker. Er han ikke voldsom over for dem, er de det over for ham. Filosoffens må blive voldsmand for at være Fører. Ellers bliver han klynget op, som også andre befriere er blevet det. Her er det, at Løgstrup stiller det omtalte spørgsmål, allernederst på sedlen: "Hvem er Befrieren?" (Løgstrup, "Sprog", s. 36 seddel, side b). Svaret findes som nævnt ikke i noteshæftet. I sin bog, *Løgstrup, Heidegger og nazismen* stiller Hans Hauge spørgsmål ved, om Løgstrup overhovedet selv på dette tidspunkt har koblet fremstillingen med nazismen: "Jeg påstår her, at Løgstrup og Rosemarie Pauly ikke har hørt disse forelæsninger som nazistiske. Hvis Løgstrup havde, kunne man have forventet et udråbstegn eller lignende i noterne" (Hauge, 2016, s. 149).

Vi kan jo ikke vide, hvad der er sandheden, for vi kan kun forholde os til kilderne, og der finder vi ganske rigtigt ikke noget udråbstegn eller lignende. Kun et spørgsmålstegn. Fra Heideggers egen tiltrædelsesforelæsning fra 1933 ved vi, at han selv talte om *flere* befriere, og at han så sig selv som en befrier, der skulle lede folket videre. Der er således grunde til at antage, at Heidegger tænkte på sig selv og andre ligesindede i sin gennemgang af Platons hulelignelse. Men der er også grunde til at antage, at Løgstrup faktisk besvarede for sig selv, hvem denne befrier er, der ved sin egen idé satte sig for med vold at føre sit folk ud af hulen, ud af sin tidsbundne skæbne og ind i en ny tid og en ny skæbne. Som vi har set, er der tale om en idealist og en filosof. Begge disse begreber kobler Løgstrup til én bestemt person i de følgende år. I kronikken "Nazismens filosof" fra 1936 besvarer Løgstrup tydeligt spørgsmålet, hvem nazismens filosof er:

Hvem var saa Filosof? Den Vise, der har forstaaet Forholdene og Begivenhederne til Bunds og skabt dem en Idé, der kan holde Stand. Deri har han truffet Afgørelsen og leder Begivenhederne. Er saa Heidegger Filosof? Nej, ret beset er Hitler Filosofen og Heidegger hans Profet. Føreren og Filosofen er een og samme Person. (Løgstrup, 1936)⁷

I et andet noteshæfte, formentlig fra 1938, skriver Løgstrup om Hitler:

Hitler er Europas største idealist. Og at netop det fører til de uhørte pogromer viser netop, at idealisme gør et menneske uimodtageligt. Idealisme lukker et menneske inde i sig selv og ude fra verden, ude fra medmennesket – ude fra ogsaa kulturen. Det gælder i dag om at gøre sig klar over forskellen mellem idealisme og menneskeforstaaelse eller livsforstaaelse. Politik skal ikke være idealistisk, den skal ikke være baaret af 'ideer', men af en menneskeforstaaelse. Og det er noget ganske andet. Livsforstaaelsen skal bevare modtageligheden – aabenheden. Der ligger i virkeligheden uhyre meget i den forskel mellem idealisme og livs- og menneskeforstaaelse. (Løgstrup, XXV 3.1., s. 6)

LØGSTRUP OG DEN ANTI-IDEALISTISKE FORSTÅELSE AF TILVÆRELSEN I HULEN

Forståelse er grundlaget for Løgstrups anti-idealistiske modsvar til det, han opfatter som Heideggers idealisme, "forståelse som ens eget åbne forhold til det omtalte", som han kaldte det (Løgstrup, 2013, s. 14). *Forståelsen* skal holde os fra at forfalde til idealismens farer, hvad enten der er tale om moralsk, politisk eller religiøs idealisme. Forståelse er, at vi selv tænker, men altid med udgangspunkt i vores daglige liv, livet i hulen, at vi ikke stiller os ind under en eller anden autoritets magt og lader den føre os. Sådan må vi ikke leve vores liv, og sådan må vi ikke forstå kristendommen, ifølge Løgstrup.

At den menneskelige tilværelse slet og ret *er* forståelse, betyder således heller ikke, at der ikke er plads til religion (eller rettere: kristendom) i menneskets eksistens. For Løgstrups vedkommende handler kristendommen *næsten* udelukkende om vores eksistens eller tilværelse – altså om livet i hulen; og derfor har kristendom og filosofi med den samme virkelighed at gøre. Kristendommen handler *næsten* udelukkende om dette liv, men også kun 'næsten'. For samtidig rummer kristendommen også et budskab til os i hulen om livet uden for, eller bag efter, hulen og hulelivet, nemlig at vi er elsket og tilgivet, og at døden ikke er den sidste sandhed. Men også dette budskab er der for hulelivets skyld. For vores forståelses skyld. Som Løgstrups helt, Jakob Knudsen, skriver i *Se nu stiger solen*: "Lyset stander stille på livets kyst".

Lyset i den kristne forkyndelse skinner på hulemennesket og livet i hulen. Lyset i *Platons* hule kommer fra sandhedens idérige, men i Løgstrups hule åbenbarer og afslører lyset hulens indre. Det væsentlige ved denne åbenbaring er, at den gør vores

liv, vores tilværelse, forståelig – ikke på den måde, at der er tale om en forståelse, der giver os et svar, der *afslutter* vores spørgen. Det er tværtimod idealismens konsekvens: Den afbryder vores spørgen med et monolitisk svar, der skal afbryde al videre spørgen (bortset fra den rent praktiske, der handler om efterlevelse og udlevelse). Tværtimod er der i Løgstrups anti-idealisme (eller *realisme*, som han kalder det) tale om en forståelse, der i åbenhed *retter os* spørgende mod vores tilværelse. Den gennemsnitlige, abstrakte forståelse er, selvom den er uundgåelig i menneskelivet, vores egen idealistiske tilværelsesforfalskning.⁸ Tilværelse er i sit egentlige væsen en åbnende forståelse: Vi åbnes af den spørgen, som vores tilværelse kan frembringe, når vi får øje på den.

NOTER

- 1 Heidegger afholdt forelæsningerne første gang i 1931-32, men gentog dem (med mindre ændringer) i 1933-34, jf. Heidegger, 1931/1932 og Heidegger, 1933/1934.
- 2 For et tydeligt eksempel se Olesen Larsen, 1967. Rudolf Bultmanns teologi (der spillede en afgørende rolle for Olesen Larsen), hvor nihilismen fremstår som et kendetegn ved den menneskelige tilværelse, havde en stor indflydelse på samtiden. For en behandling af denne se f.eks. Løgstrup, 1956.
- 3 Ligheden med den græske opfattelse af sandhed som aletheia (græsk: afsløring), som også spiller en helt central rolle for Heidegger (jf. *unverborgenheit*), er tydelig. For Løgstrup er åbenbaring således ikke begrænset til en rent teologisk betydning, nemlig at noget transcendent viser sig i det immanente; åbenbaring har også en filosofisk betydning: at noget, der før lå skjult, kan bringes frem, ved at det afdækkes og sættes i tale – f.eks. af en forkyndelse.
- 4 Det skal i denne forbindelse understreges, at vi her taler om Løgstrups udlægning af Heidegger og af Heidegger som idealist. Der er gode grunde til at hævde, at Heidegger selv var kritisk indstillet over for idealismen, og at han så nazismen som et modsvar hertil, om end den var et modsvar, som han senere mistede tiltroen til.
- 5 Noteshæftet bærer ingen datering eller titel andet end, at der er skrevet ”Sprog p.6 –” på den første side. Noteshæftet er nu, sammen med Løgstrups øvrige efterladte papirer, tilgængeligt digitalt gennem Løgstrup Arkivet, Aarhus Universitet.
- 6 Jf. Nietzsches ’tolle Mensch’, der kommer løbende ind på torvet, svingende med en lanterne, mens han råber, at Gud er død (Nietzsche, 1997, aforisme 125).

- 7 Kronikken er én af tre kronikker om nazismen, som Løgstrup skrev i Dagens Nyheder i 1936, efter at han var vendt hjem til Danmark fra sit ophold i Tyskland. Kronikken bærer titlen Nazismens Filosof, og i manchetteksten, som må være skrevet af redaktøren, identificeres nazismens filosof fejlagtigt med Heidegger, selvom Løgstrup altså, som vi ser i citatet, eksplicit identificerer Hitler som nazismens filosof. Også disse kronikker er tilgængelige digitalt via Løgstrup Arkivet, Aarhus Universitet.
- 8 Sondringen mellem på den ene side den idealistiske tilværelsesforfalskning, som vi selv frembringer, og på den anden side tilværelsens åbning af vores eksistens i en spørgen knytter an til Løgstrups såkaldte to-konto-lære, nemlig den centrale sondring i Løgstrups forfatterskab mellem hhv. de kredsende tanker og følelser (menneskets egen konto) og de suveræne livsytringer (menneskelivets konto), jf. Rabjerg, 2016, s. 227 ff.

LITTERATUR

- Hauge, Hans (2016). *Løgstrup, Heidegger og nazismen. Biografier, diskussioner, polemikker og anekdoter*. København: Multivers.
- Heidegger, Martin (1931/1932). *Vom Wesen der Wahrheit*. Frankfurt: Vittorio Klostermann. (Gesamtausgabe Band 34)
- Heidegger, Martin (1933/1934). *Sein und Wahrheit*. Frankfurt: Vittorio Klostermann. (Gesamtausgabe Band 94).
- Heidegger, Martin (1931-1938): *Überlegungen II-VI (Schwarze Hefte 1931-1938)*. Frankfurt: Vittorio Klostermann. (Gesamtausgabe Band 36/37).
- Løgstrup, K.E. (1936). "Nazismens filosof", i: *Dagens Nyheder* 14. april 1936.
- Løgstrup, K.E. (1941). "Systematisk Teologi", i: *Stud. Theol.* nr. 3, s. 139-143 og 145.
- Løgstrup, K.E. (1956). "Der Nihilismus als die echte Alternative des christlichen Glaubens. Systematische Theologie I", i: *Theologische Rundschau*, N.F. 23, s. 259-293.
- Løgstrup, K.E. (2010). *Den etiske fordring*. 4. udgave. Aarhus: Klim.
- Løgstrup, K.E. (2013). *Kierkegaard og Heideggers eksistensanalyse og dens forhold til forkyndelsen*. Aarhus: Klim.
- Løgstrup, K.E. (2015). *Skabelse og tilintetgørelse. Religionsfilosofiske betragtninger. Metafysik IV*. 4. udgave. Aarhus: Klim.
- Løgstrup, K.E. (2016). *En Fremstilling og Vurdering af Max Scheler's: "Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik"*. Aarhus: Klim.

- Løgstrup, K.E. (uden år). *Sprog*, noteshæfte, æske 74, Rigsarkivet og Løgstrup Arkivet (Aarhus Universitet).
- Løgstrup, K.E. (uden år). *XXV 3.1.*, noteshæfte, æske 73, Rigsarkivet og Løgstrup Arkivet (Aarhus Universitet).
- Nietzsche, Friedrich (1997): *Den muntre videnskab*. Helsingør: Det lille Forlag.
- Olesen Larsen, Kristoffer (1967): "Hvad mener vi med at tale om Gud?", i: *At være menneske. Udvalgte arbejder af K. Olesen Larsen, Bind 2*. København: Gad, s. 201-212.
- Rabjerg, Bjørn (2016): *Tilværelse og forståelse*. Aarhus: Klim.